

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Martin N. Hansen: Forventningens glæde

Kati Svendsen: 14. marts 1920 i Flensborg

Vilh. la Cour: Flensåborg og Flensborghus

Marie E. Schrøder: Maren Jacobsdatter Schmidt

Af Nicolaj Jepsens dagbog

Erik Hansen: Lærere ved Emmerlev skole

MARTS

3 · 1970

46. ÅRGANG

Med baggrund i den seneste tids diskussioner om og realisering af fusioner inden for de sønderjyske pengeinstitutter bringer vi et stykke fra seminarielektor G. Japsens lige udkomne, interessante bog om De nordslesvigske sparekassers historie (udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland), som viser, at problemerne var de samme i århundredets begyndelse, men betragtningerne var fuldt moderne:

(Direktør Callø, Haderslev:) »Låntagerne og de konkurrerende kasser får at føle, hvad det vil sige at arbejde med et uorganiseret pengevæsen«. Han sluttede: »Samvirke bør være fremtidens løsen«.

I en redaktionel artikel fra marts 1910 læste »Hejmdal« sparekasserne teksten: »Hver den, som ikke vil være med i arbejdet på at skabe sunde og rolige forhold i vort pengevæsen, stempler sig selv som en samfundsfjende. Sparekasserne må under en eller anden form slutte sig sammen, om de skal magte de store opgaver, som de er sat til at løse«. I december samme år tog Callø tråden op: »Vore sparekasser har ingen forbindelse, intet samarbejde med hverandre, den ene sparekassebestyrelse kender næppe nok den anden«.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

har i de senere år givet underskud. Historisk Samfund for Sønderjylland har år efter år betalt det stadig stigende beløb, som underskudet udgjorde (faktisk har abonnenterne fået Sønderjysk Månedsskrift til mindre end halv pris), men på styrelsesmødet i maj 1970 vedtog man nødtvungent, at prisen måtte sættes op til 30,- kr. årlig, heri medregnet såvel MOMS som porto. Forhøjelsen skulle gælde fra januar 1970. Abonnement og enkeltnumre (3,75 kr. stykket incl. MOMS og forsendelse, særnumre beregnes der dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis på anmodning. Indbetalingskort udsendes i disse dage og de 30,- kr. bedes indbetalt snarest bejljigst.

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brler.

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE

Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.

Tlf. 4 33 25

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

FORVENTNINGENS GLÆDE

Forventningens glæde synes at være et uopslideligt emne for en vise og kan varieres i det uendelige. Desuden spiller tiden og forholdene ind, så forventningen og glæden ikke altid har samme baggrund, selv om det væsentlige stort set er uforandret gennem tiderne. Det er da også motivet i de følgende to viser, I vor blåtvann og Æ nynner en vis', med melodier af Aage Lund.

Når man har fået tingene på afstand, er det egentlig ganske morsomt at efterforske sine visers tilblivelse med hensyn til tid og sted, for det glemmes hurtigt, når nyt stof trænger sig på. Den første vise begyndte som en leg med ord og farver:

I vor blåtvann ved Grønhav
sad en røjhals og sang . . .

og stort mere blev det næppe til i første omgang. Nu ser jeg af et lille notat, at visen blev nynnet færdig i en feriehytte, Bustusheimen, den 4.7.1946. Hytten lå ret højt oppe i fjeldene et hundrede km nord for Oslo. Det var en god ven og Askovkammerat fra 1920, der havde skaffet os den.

Man ser som regel det hjemlige i et klarere og mildere lys, når man har det på afstand, og jeg gad vide, hvor mange viser jeg har skrevet færdige i det fremmede. Jeg véd det ikke, og det har vel heller ikke interesse for andre. Men i dette tilfælde har jeg altså fået noteret stedet og datoen. Har man sindet fyldt af tanker, og dagens gøremål forhindrer en i at udforme dem, er det godt at holde ferie, komme bort og slippe pligterne, og jeg husker, at vi nød den høje luft, stilheden og suset i granerne. Og så må jeg vel fortælle, at da ferien var forbi, og vi ville betale for hytten, kunne vi ikke få lov til det. – De kunne da ikke tage penge af danskere! svarede de, og det var tilmed folk, som vi slet ikke kendte. Vi var lidt flove over al den taknemlighed for det lille, vi havde ydet til hjælp under krigen.

I mange år har jeg mest betragtet visen som en leg med ord og farver, men jeg tog den alligevel med i samlingen: *I mit herred til best*, 1953. For en halv snes år siden skrev Aage Lund en melodi til den, som i høj grad fortjener at komme frem. Når jeg nu hører visen sunget, synes jeg egentlig ikke, den er så ringe, og jeg håber, at også andre må finde lidt i den og have glæde af den. Nu er den lagret længe nok.

Den anden, *Æ nynner en vis'*, er ikke ret gammel, men her var jeg straks mere sikker på tonen og indholdet. Både ord og toner står i den lille samling: *Ad gammel stie*, der udkom 1968, men da oplaget var yderst begrænset, synes jeg, at den både for tekstens og melodiens skyld fortjener at komme videre ud, for i denne vise har forventningens glæde fået en ny og lysere tone, der må friste til sang.

Martin N. Hansen

I vor blåtvann ved Grønhav
sad en røjhals og sang:
Kom til Rønhav, til Rønhav,
men sæt fart o din gang!

Og den sang i vor kalgå',
lav e kjesbær var mun':
Bitte Kjesten hun skal og',
om do vil, blyv din kuen!

Der kam dav' nok med grovejr,
men æ tænt o dens vis':
Der skal rim o e slobær,
för di dovver å spis'!

Der bløv still i vor blåtvann,
men no synger æ sjel
og hæ strøej e lidt småkvann,
og det finder den vel.

Hven vor blåtvann ved Grønhav
er i blåster og hvid,
da skal Kjesten fro Rønhav
sto og lytt ved min sid'!

I vor blåtvann

Som en blød mazarcka.

Aage Lund

The first system of musical notation consists of two staves, treble and bass clef, with a brace on the left. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is 3/4. The melody in the treble clef starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The bass clef accompaniment starts with a quarter rest, followed by quarter notes G2 and F2.

The second system of musical notation consists of two staves, treble and bass clef, with a brace on the left. The treble clef staff contains the vocal line with lyrics: "I vor blå - tvann ved". The bass clef staff contains the piano accompaniment.

The third system of musical notation consists of two staves, treble and bass clef, with a brace on the left. The treble clef staff contains the vocal line with lyrics: "Grøn - hav sad en røj - hals og sang: Kom til". The bass clef staff contains the piano accompaniment.

The fourth system of musical notation consists of two staves, treble and bass clef, with a brace on the left. The treble clef staff contains the vocal line with lyrics: "Røn - hav, kom til Røn - hav, men sæt fart o din gang!". The bass clef staff contains the piano accompaniment. The system ends with a double bar line and repeat dots.

Æ nynner en vis'

Aage Lund

Æ nynner en vis' og

The first system of music features a treble and bass clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The melody in the treble clef begins with a quarter rest, followed by a quarter note G4, a quarter note A4, and a quarter note B4. The bass line starts with a quarter note G2, followed by a quarter note F#2, and a quarter note E2. The lyrics 'Æ nynner en vis' og' are positioned below the treble staff.

synger din pris åv hiele mit sind dav

The second system continues the melody and bass line. The treble staff has a quarter note C5, a quarter note D5, a quarter note E5, and a quarter note F#5. The bass line has a quarter note D2, a quarter note C2, and a quarter note B1. The lyrics 'synger din pris åv hiele mit sind dav' are positioned below the treble staff.

ud og dav ind og slynger min rim om dit navn med det

The third system continues the melody and bass line. The treble staff has a quarter note G5, a quarter note A5, a quarter note B5, and a quarter note C6. The bass line has a quarter note A1, a quarter note G1, and a quarter note F#1. The lyrics 'ud og dav ind og slynger min rim om dit navn med det' are positioned below the treble staff.

vildest' åv ålt, æ kån find'.

1-2-3.

The fourth system concludes the piece. The treble staff has a quarter note D6, a quarter note E6, a quarter note F#6, and a quarter note G6. The bass line has a quarter note E2, a quarter note D2, and a quarter note C2. The lyrics 'vildest' åv ålt, æ kån find'.' are positioned below the treble staff. Above the treble staff, the instruction '1-2-3.' is written above a slur covering the final three notes.

Æ nynner en vis'
og synger din pris
åv hiele mit sind
dav ud og dav ind
og slynger min rim om dit navn med
det villest' åv ålt, æ kån find'.

Æ plækker en blomm'
o lyk og o from' –
og kam do forbi
her langs ad e sti,
den liggher og lyss for din förre
med hjelsen og kys, Ann-Mari!

Æ drøm' om en glæj,
der itt er å sæj' –
med klokker og klang
og sollskin og sang
og dig ved min sid' i en lyvsgang,
så lysend', fortrule og lang!

Æ nynner en vis'
og synger din pris
åv hiele mit sind
dav ud og dav ind
og slynger min rim om dit navn med
det villest' åv ålt, æ kån find'.

14. marts 1920 i Flensborg

Fru Kati Svensson, Haderslev, der i 1920 afgav sin stemme for Danmark i Flensborg, fortæller om en lille personlig oplevelse på afstemningsdagen.

Den festlige optakt til afstemningstiden var de franske alpejægeres ankomst til Haderslev den 20. januar 1920. Da vi hastede til banegården og mødtes med helt fremmede på et smalt fortov, så greb vi hinandens hænder og råbte: Til lykke, til lykke!

Den 10. februar hejste vi for første gang Dannebrog foran præsteboligen i Præstegade i Haderslev, hvor vi da boede som husvilde. Det var storm og regn, men det blev en lykkelig dag.

Anderledes den 14. marts. Vi skulle afgive vor stemme for Danmark i Flensborg, hvor vi havde boet under krigen siden julen 1915. Min mand, der var indkaldt alle fire år, kom hjem til Flensborg den 23. november 1918 fra fæstningen Istein, tæt ved den schweiziske grænse. Den 14. marts begyndte med en gudstjeneste i Helligåndskirken. Da gudstjenesten var færdig, foreslog – det var, så vidt jeg husker, den senere præst ved Haderslev domkirke, pastor H. I. F. C. Mathiessen, at vi skulle synge: »Mægtigste Kriste«. Vi rejste os og sang den. Imens faldt solens stråler ind gennem vinduet og glødede i det Dannebrog, der altid var i bagstavnen af kirkeskibet »Tordenskjold«. Jeg tog det som et forjættende varsel.

Vi skulle afgive vor stemme i gæstgivergården »Zum Berggeist« i Skolegade. I det ydre var der ikke noget særligt, for os personligt var det højtideligt. Om aftenen var vi først i Jernbanehotellet, hvor direktør Hammerich læste tallene op, lutter store tal for tyskerne. »Vil De høre mere«, sagde hr. Hammerich. Det var sørgelige resultater. Min mand var gået hen på »Flensborg Avis«s kontor; noget senere blev jeg hentet derhen, måtte ikke gå alene, for tyskerne fyldte gaderne, råbte og sang og samledes især på Nørretorv uden for »Flensborg Avis«s kontor. Det var helt uhyggeligt. Til sidst fløj en sten ind gennem ruden, og glasstumper røg ind imellem os. Næste morgen kørte den ene danske bil efter den anden nordpå, ud ad Aabenraagade. Der boede vi hos min far, og denne flugt af danskere kunne min mand ikke lide, så han anbragte fars Dannebrog ude på sin balkon. Det skulle vist sige så meget som: Nogen danskhed bliver her dog.

Kati Svensson

Udsnit af Flensborgprojektet i Braunius: Theatrum urbium (1854). Et stik som dette viser mangfoldige småfejl. Afstanden mellem de to kirker er for eksempel for lille, husrækkerne er kun klichéer, og baggrundens bakker giver intet virkeligt indtryk af terrænet.

FLENSBORG og FLENSBORGHUS

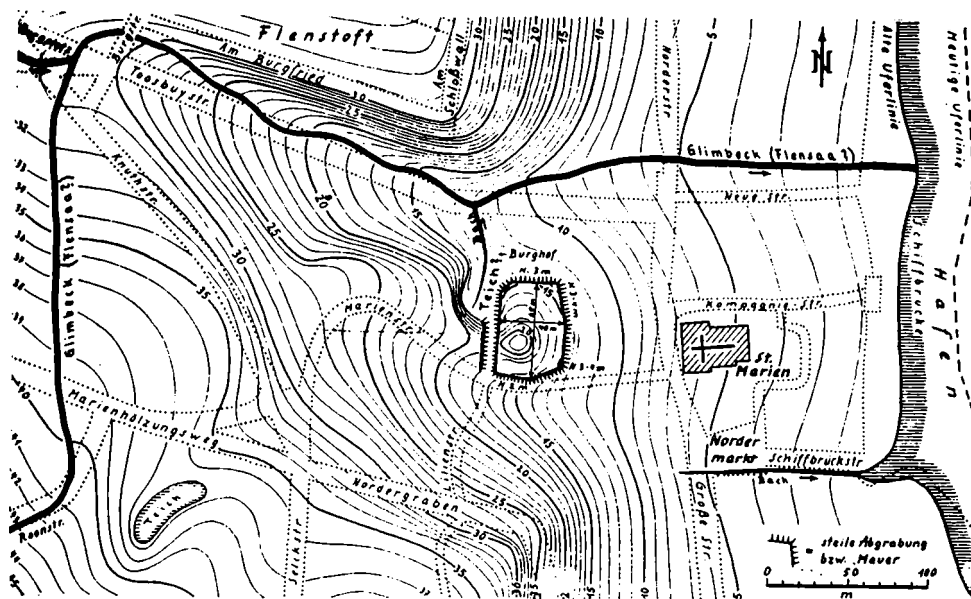
Hvor lå det aller ældste Flensborg? Dr. phil. Vilh. la Cour, Birkerød, stiller spørgsmålet og svarer, at hvor havn, torv, kirke og »borg« lå samlet, lå den ældste bebyggelse, altså ved Nørretorv. Men den første større borg lå et godt stykke derfra, ved inderfjordens sydspids.

Navnet på den største af de sønderjyske købstæder har givet anledning til mangfoldige spekulationer. Allerede i det 13. årh. var den nuværende navneform, Flensborg, blevet almindelig; men den var kun en elliptisk dannelse af det oprindelige navn Flensåborg, der kan findes anvendt så sent som i 1284. Navnet har altså til en begyndelse haft tre stavelser: Flens, å og borg, og tolkningen af de to sidste har naturligvis aldrig voldt vanskeligheder. Hvad den første stavelse angår, har man derimod gjort adskillige forsøg på at finde en rimelig forklaring, og lige til nyeste tid har flere henvist til en gammel sagnberetning om en helt uhistorisk hr. Fleno som byens opnævner. Efterhånden har man dog ladet ham fare i

fred og er i stedet tyet til en toponymisk navnetolkning. Man har som første led antaget gammeldansk *flen* = spids, gammelnordisk *flein* = hage, pig og har i navnet set en karakteristik af det terræn, hvorpå byen ligger (Kr. Hald) eller af Inderfjordens tilspidsede form, eller man har henvist til gml. dansk *flen* = nøgen, bar, skaldet (sml. flensskaldet) og i så fald hentydende til skovløse bredder langt åløbet (Wolfgang Laur). Vi skal lade sprogmandene udkæmpe deres ret håbløse kamp i fred og ro og i stedet holde os til et helt andet problem: Hvor lå det oprindelige Flensåborgs bykerne? Hvis der findes et område, hvor både bykerne, å og borg kan påvises med stor sandsynlighed at have ligget hinanden meget nær, skal vi ikke forsøge på at komme problemet nærmere.

Naturligvis må bykernen have ligget enten inden for Sct. Hans sogn på sydsiden af fjordbunden eller i Sct. Marie sogn på nordsiden af denne. Det er købstadens to gamle hovedsogne. Imidlertid hersker der ikke enighed om deres alder. Da Sct. Hans kirke siges at være den ældste, er man gået ud fra, at også bydelen omkring den er ældst, og kirkebygningen stammer vel fra årene omkring ca. 1200, medens Sct. Marie kirke er bygget umiddelbart efter 1284. Det sidste veed vi af et brev, som biskop Tyge af Århus udstedte i det nævnte år, og ved hvilket han eftergav alle deres synder, hvis de ydede 40 dages kirkebod til hjælp for sognemændene ved Sct. Marie kirke i Flensborg (Flensæbur(g)h), som nu var ved at bygge en ny kirke af sten. Der har altså før 1284 ligget en anden Sct. Marie kirke på stedet, i modsætning til den nu planlagte vel af træ, og den kan udmærket have været ældre end Sct. Hans kirken – derom veed vi intet. Der findes imidlertid et betydeligt bedre alderskriterium i de to sognes højst forskellige byplaner, og det lader ingen tvivl om, at Sct. Marie sogn er det ældste. Byplanen gør nemlig afgjort et tidligt middelalderligt indtryk: en lang gade (nuv. Storegade) følger i ringe afstand den gamle fjordbred lidt inden for vore dages havn. Vest for gaden hæver det kraftigt stigende terræn sig, og hulveje (nuv. Mariegade og Nørregrave) fører fra det vestlige højdeplateau ned til den jævnt faldende forstrand, hvor Sct. Marie kirke ligger, og hvor torvet (nuv. Nørretorv) har sin plads med umiddelbar adgang til havnen (nuv. Skibbrogade). Der er en afgørende forskel mellem denne byplan og Sct. Hans', først og fremmest derved, at det middelalderlige Sct. Hans har manglet et torv. Ikke mindst torvet ved Sct. Marie er et indicium for denne bydannelses større ælde. Den tidlige middelalders markedshandel har haft sin basis på torvet og bebyggelsen omkring det, og i så fald kan næppe heller den navngivende borg have ligget langt fra torvet.

Det oprindelige Sct. Marie sogn har for sin højtliggende dels vedkommende været begrænset i nord af en meget dyb erosionskløft – den, hvori nu Toosbygade løber, efter at kløften i tidens løb er blevet stærkt ud-

Kortet viser til højre Flensborg fjord og havn og det svagt stigende terræn op mod Sct. Marie kirke, hvis vestfront ligger umiddelbart ved den oprindelige hovedfærdssåre: Nørregade og Storegade. Gaden passerer Nørretorv, hvorfra Skibbrogade fører til havnen. Vest for kirken får terrænets stigning en mere markant karakter. Til venstre på kortet ser man det naturlige højdedrags stejle fald fra Knuthsgade ned mod borgområdet, der ligger på en tunge, afskåret ved en grav fra selve bakkeskråningen. Inden for borgområdet ser man den lille »motte«, på hvis top warthet har været placeret. Bækløbet betegnes på kortet som »Glimbeck (Flensaa)«. I virkeligheden har Glimbæk vistnok kun været navn på bækken indtil nuv. Toosbygade. Her bøjer den gennem en gammel erosionskløft østover i et skarpt knæ, og det må være vandløbets sidste strækning, der har været kaldt Flenså. Umiddelbart nord for åløbet ligger Flenstofte.

jævnet. Oprindeligt strømmede i den et åløb ud i fjorden. Dens øvre løb – oppe i bakkerne – kaldtes Glimbæk; men mon det ikke er den, hvis nedre løb ved forstranden blev kaldt Flenså? Lige nordvest for den og kløften ligger på gamle kort afsat navnet Flenstofte som betegnelse for en af byens marker. Nærmere end til en formodning kan vi ikke komme.

På basis af ovenstående kan man tænke sig, at den navngivende borg – Flensåborg – har ligget umiddelbart syd for åløbet og omtrent dér, hvor det stærke fald ned mod den gamle forstrand begynder. Her ligger nu »Hjemmet« ved nordsiden af Mariegade. Fra den gamle fjordlinie til østenden af Mariekirken er afstanden ca. 140 m og stigningen kun ca. 6 m, men herfra og på de følgende ca. 100 m op til »Hjemmet« er stigningen ca. 10 m. Fra »Hjemmet« og dets naboparceller i øst og vest falder terrænet til alle sider – mod den gamle bebyggelse ved fjordvejen (Storegade) i øst, mod erosionskløften og åen i nord (Toosbygade), mod en anden erosionskløft i syd (Nørregrave) og – men svagere – mod vest

(Knuthsgade). Der har således her af naturen selv været afskåret en lille isoleret banke med en topflade på ca. 60×40 m, og på den har der ligget en kolle, måske egentlig en kunstigt formet motte, som ikke har kunnet bære andet end et tårn, et »warth«. Den nuværende bebyggelse umuliggør en undersøgelse med spaden; men skal den ældste Flensåborg søges noget steds, må det være her, hvor havn, torv, kirke og den fremvoksende bebyggelse lå i umiddelbar nærhed, ligesom åløbet her randt ud i fjorden. Fra warthet havde man det bedst tænkelige udsyn over indsejlingen til den begyndende bydannelse. Man kunne i urotiden følge enhver truende sejlads på Inderfjorden helt til hinsides Okseøerne. Stedet var som skabt til anlægget af et lille tømmerbygget vagttårn, netop et sådant, som kaldtes et warth, men om hvilket man ofte benyttede den i vore øren mere krævende betegnelse: en »borg«.

Og denne Flensåborg var tydeligvis et led i rækken af alle de befæstede og ubefæstede warther, der skød frem i det 12. århundredes tre første fjerdedele som værn mod venderplyndringerne på vore kyster. Initiativet blev taget af Knud Lavard, der jo – som Helmold rigtigt kalder ham i sin »Cronica Slavorum« – var »hele Danmarks hertug« (*dux totius Daciae*), ikke kun Jyllands. Det afspejles i Saksens blomstrende ord om Knuds opgør i Ribe med den dådløse kong Niels, hvor han lader Knud udbryde: »I daner! Pløj I kun kysten, så meget I har lyst til! I må selv tage jer i vare for vind og strøm, men for piraterne skal jeg nok sørge for at skaffe jer fred!« Til sin halvbroder Erik (Emune) overdrog han stillingen som præfekt ovre på småøerne (*praefectus minorum insularum*), og Erik er her gået i Knuds fodspor med warth-anlæg, ligesom senere både Svend Grade og Valdemar den Store gjorde det. Det var hovedsageligt langs Østersøkysten og ved gennemsejlingsfarvandene, at disse warther blev anlagt – nogle virkelige småborge med et sten- eller tømmerbygget tårn, andre helt ubefæstede, men fastlagt som velegnede og af den omliggende bygd velkendte udkigssteder, hvorfra al varsel om fjendtlige flåder, der nærmede sig, kunne ske ved bål-tænding, ved budsending af hærpil eller på anden måde. Der kendes henved et halvt hundrede danske warther – nogle var ubefæstede, andre med -borg som efterled (f. eks. Fåborg og Svendborg), atter andre med Vard- eller Vord- som forled (f. eks. Vordingborg og Varberg), ofte vanskelige at kende, fordi d'et er gået tabt (og Var- eller Vor- kan være rent toponyme ord, der intet har med warth at gøre. Kun middelalderlige skriveformer eller vore dages dialektale betegnelse af stederne kan godtgøre, om vi står over for et warth-, worth- eller var-, vor-.

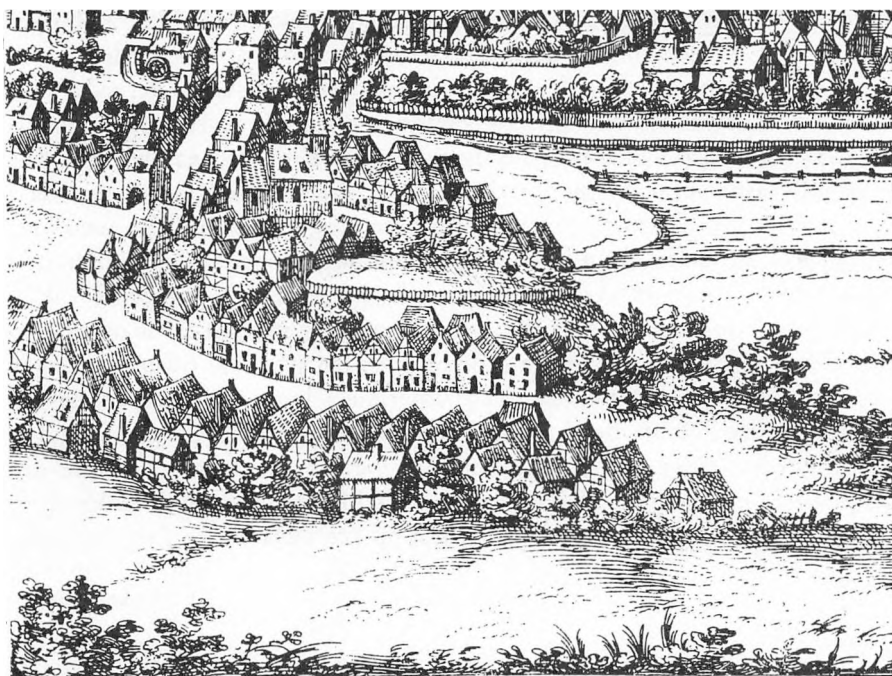
Flensåborg hørte – som Fåborg og Svendborg – ikke til de warther, der udbyggedes til regulære borge. Med venderfarens ophør var deres formål opfyldt, de forfaldt, men deres navne benyttedes nu af de byer, som enkelte steder var groet op i deres læ. Vi finder ikke Flensåborg nogen

nåde Angelbogade. Bag denne linie har der sydligt på området i tidlig tid fundet en bosættelse sted, og en lille kirke er blevet opført, Sct. Hans, vistnok omkring år 1200. Den har ikke været større end en almindelig landsbykirke. Fra Angelbogade til Plankemai er afstanden i lige linie ca. 200 m, og terrænet er jævnt stigende mod sydøst, men ligger alligevel ved kirken kun ca. 9 m over dagligt vande. Udsigt over Inderfjorden har man ikke haft, men man har til gengæld kunnet overvåge den nærmeste strækning af hovedvejen op gennem Angel til fjorden og bydannelsen – heller ikke det har været nogen uvæsentlig opgave.

På et eller andet tidspunkt er området blevet tværdelt ved en ca. 8-10 m bred og ca. 4 m dyb grav, påvist ved boringer i 1957. Syd for den har kirken og bebyggelsen ligget, nord for den har der været rigelig plads til anlægget af en borg, som også i øst har været begrænset af en grav med samme retning som den nuværende Johannesgade. I nord har et lille bækløb ud til Plankemai dannet grænsen for borgområdet, og fra bækløbet menes vandet at være ledet ind i gravene. Det bør bemærkes, at ovenstående ikke hviler på nogen gravning, kun på en række boreprøver. Vi kender altså ikke nøje de omtalte graves forløb og slet ikke deres profiler, men har ingen grund til at tvivle om opfattelsens rigtighed i det store og hele.

Borgen selv kender vi så godt som intet til. Vore dages bebyggelse har gjort enhver rationel undersøgelse umulig. Vi har derfor alene selve terrænet at gå ud fra, og det godtgør tilsyneladende, at der på området tidligere har ligget en isoleret højning, hvis udseende i slutningen af det 16. årh. vi får en forestilling om ved prospektet af Flensborg i Braunius: *Theatrum urbium* (1584). Det viser en stor, kuplet banke, afgravet på den ene side og med et plankeværk i kreds om den hvælvede topflade. Nu til dags skal man bruge sine øjne godt for overhovedet at ane noget som helst på dette sted. Omridset kan dog til nød følges i vest og nord, kun vanskeligt i syd og øst. Det synes, som borganlægget i sin fulde udstrækning har dækket et areal på ca. 80 m i ø.-v. og ca. 60-70 m i n.-s. Kan man i nogen grad stole på et kort, som blev tegnet i forbindelse med boreprøverne i 1957, har de nordøstligste ca. 50×50 m dannet ligesom den egentlige og højestliggende del af borgplateauet, medens det øvrige vel har fungeret som en bailey, et befæstet staldgårdsanlæg. Det vil dog være dristigt at lægge større vægt på det ovennævnte kort. Der må optages et langt omhyggeligere fladnivelement, inden man kan få et tilnærmelsesvis rigtigt indtryk af anlæggets omfang. Kun én ting synes givet: et areal på – skønmæssigt – ca. 2.500 m² må have rummet mere end en enkelt bygning.

At datere dette anlæg er selvfølgelig en tvivlsom affære. Man har faktisk ikke et eneste sikkert holdepunkt at gå ud fra; men måske kan man antage et vist tidsmæssigt samvær mellem kirken, bebyggelsen og borgen,

Udsnit af Flensborgprojektet i Braunius: Theatrum urbium (1584). I midten ser man Sct. Hans kirke og voldstedet af Flensborghus med gærde omkring topfladen. I venstre side fører Angelbogade gennem en port ved en vandmølle, og ud for kirken ligger endnu en port på bydelens relativt sent anlagte torv. Til højre i billedet har man den stærkt tilgroede bund af fjorden.

Alle de mangfoldige småfejl, man kan påvise på et sådant stik skyldes, at grundlaget har været en skitse, der på mindst mulige plads skulle vise mest muligt. Efter skitsen har en fremmed kobberstikker, der rimeligvis aldrig selv har set byen, foretaget stikket.

Alligevel har billedet sin betydning. Kender man stedet af selvsyn og tager man fantasien en smule i brug, kommer alle enkeltheder på deres rette plads.

så denne sidstnævnte først er kommet på et tidspunkt, da de to førstnævnte var ved at tage form. Kirken var som før nævnt til at begynde med lille som en landsbykirke. Den udvidedes siden og blev en passende stor, romansk bykirke. I striden mellem Erik Plovpenning og hans broder Abel skal Flensborg være blevet afbrændt. Hverken kirke eller borg nævnes i denne forbindelse, og det er meget tænkeligt, at borganlægget i fuld udstrækning først er fra midten af det 13. årh. I sidste halvdel af dette århundrede har det i hvert fald eksisteret, og en borg i Flensborg har hertugerne heller ikke godt kunnet undvære. Et sådant resonnement siger dog ikke meget. Der var jo hertuger, længe før Abels afkom gjorde sagerne så brogede. Både Valdemar den Store og Valdemar Sejr havde deres hertugtid, før de opnåede kronen, og der er tegn, som tyder på, at Valdemar

Sejr ikke lod sin hertugtid gå uden at sikre landsdelen ved anlæg af borge. Der er intet i vejen for, at dette Flensborghus har haft sin spæde »barn-dom«, allerede medens Valdemar Valdemarsøn bar ansvaret dernede. Det må nu være, som det vil, og rene gætterier er ikke papiret værd. Første gang, vi hører dette Flensborghus antydet, sker det i den gamle byret fra 1284, »Bymens skra af flænsborgh«, Ved et fogedskifte, hedder det heri, »tha scul all tymbær men timbær mæth ham [fogden] two dagh vtæn løn, oc han scal all haldæ theræ cost«. Det er karakteristisk, at der kun er tale om tømrere – åbenbart til eftersyn og vedligeholdelse af bygningerne – ikke om murere. Borgen har måske ikke knejset med stenvurede tårne og tinder; men tømmer fra de nærliggende skove har endnu på dette tidspunkt været et let tilgængeligt og anvendt byggemateriale i hvert fald for en del af husene på den. Trods det har den kunnet løse sin lokale opgave, indtil endnu hårdere tider og dybtgående brydninger i grænselandet kaldte det langt større og stærkere Duborg frem, stolt kronende det høje bakke drag nordvest for byen, og tæppet derved gik op for dens tredje forsvarscene.

Vilh. la Cour

Maren Jacobsdatter Schmidts usædvanlige skæbne

Den 90-årige fru Marie Elisabeth Schrøder, født Skau, Sorø Alderdomshjem, har samlet nogle oplysninger om sin politisk interesserede mormors mor til en lille levnedbeskrivelse af denne, og samtidig efterlyser hun et portræt af oldemoderen.

En af de første gange, min farfader Laurids Skau optrådte på den politiske arena, var han kun 18 år gammel. Det var, da man for første gang skulle vælge deputerede til stænderforsamlingen i 1835. Han hjalp da med i agitationen for at vælge Nis Lorenzen til deputeret i Haderslev amts 3. distrikt. Ved et skæbnens tilfælde virkede også min oldemoder, min mormors mor, for samme sag, uden at der dog var tale om slægtsbånd eller bekendtskab mellem de to. Jeg har derfor fået lyst til at fortælle lidt om denne usædvanlige kvinde, som hed Maren Jacobsdatter Schmidt.

Hun var født i Norge og angives ved sin død at være født i Christiania 9. august 1797, hvilket jeg dog ikke har kunnet få berigtiget. Faderen,

Jacob Nissen Schmidt, var født 13. september 1770 i Løjt sogn som søn af Nis Eschelsen Smed (1734–1786) og Maren Jepsdatter Helloth (1740–1814).

Jacob Schmidt var styrmand og har på en af sine mange rejser til Norge truffet sin kone Ingeborg Thamses, født 1766 i Norge. Han skal have været en forvoven sømand, og da englænderne i 1807 besatte København og røvede den danske flåde, forsøgte han at slippe bort med sine to skibe, der da lå til ankers i nærheden af Løjt. Desværre mislykkedes det for ham, han blev taget til fange af englænderne, og skibene blev beslaglagt. Han skal have siddet som fange i »Prisonen« og efter fangenskabets være vendt tilbage til Løjt Kirkeby som en nedbrudt mand. Han døde i Løjt Kirkeby 12. september 1830 og efterlod sig hustruen Ingeborg og fem børn. Hun tog derefter ophold hos sin ældste datter og døde dér 1. september 1832 (Aastrup sogn).

Maren Jacobsdatter Schmidt kom som ung pige i huset på Aastrupgaard hos familien von Krogh. Der må have været nogen, som kom til at synes godt om hende, for hun kom for skade at blive med barn, og dette blev født 10. marts 1818 (Fjelstrup sogn). Barnet blev døbt Jacobi Frederik Schmidt, og som barnefader udlagdes overstyrmand Jacob Schmidt fra København – altså i virkeligheden hendes egen far. Men det var vist på den måde, man den gang skjulte de faktiske forhold, for den sande far skal snarere søges i barnets andet fornavn Frederik. Forskellige kilder har da også antydnet, at den virkelige fader var af familien von Krogh. Der blev således også sørget godt for Maren – hun kom ikke i »vanære«, men blev 12. maj 1820 gift med en af egnens mest formuende landmænd, Jep Christiansen Wildfang fra Feldum (født dér 17. april 1790, Aastrup sogn), søn af gårdejer Christian Jepsen Wildfang fra Feldum (1763–1821) og Elsa Maria Christiansdatter Gymoos (1762–1825).

I dette ægteskab kom, foruden førnævnte Jacobi Frederik, som blev legitimeret i 1825 som ægte søn, tolv børn, hvoraf otte var drenge og fire var piger. Fire af børnene døde dog som små. Et af børnene var min mormor, Else Marie Wildfang (1824–1903), der blev gift med skovrider, senere forstråd Caspar Hermann Schrøder (1821–1906) på Wedellsborg. Min morfar, Caspar Schrøder, blev en af tidens kendte forstmænd, specielt kendt for sin udhugningsmetode, var udlært som skovrider, først hos sin far, skovrider Nis Ankjær Schrøder på Ulfshus ved Haderslev, og senere fik han sit »Forst- og Jagt-brev« efter at have været jæger hos overforstmester Frederik Ferdinand von Krogh (1780–1844) på Nygaard. Denne støttede min morfar på flere måder og skaffede ham også stillingen som skovrider på Wedellsborg. En datter, Rose von Krogh, var gift med greve Karl Wedell.

Gården Feldum var på den tid en af de største gårde på egnen. Man

fortæller, at Jep Christiansen Wildfang kunne gå på egne marker fra fjorden til Sillerup mølle. I 1838 blev den nuværende hovedbygning opført omtrent samtidig med de første mejeribygninger, der imidlertid nu er nedrevne.

Maren Jacobsdatter eller Maren Jeppes, som hun senere kaldtes, har været en godgørende natur, thi hun påtog sig foruden sin egen store børneflokk at opdrage adskillige plejebørn, som hun tog til sig, når der var nød til stede. Efter sigende skal der have været lige så mange plejebørn som rigtige børn.

Maren Jeppes har nok været mindre påpasselig med midlerne. Selv om hun til sig selv havde indtægten af 20 malkekøer, har det nok ikke slået til til hendes gavmilde sind. Der var da også fra naboernes side nogen kritik af hendes væsen. Man sagde om hende, at hvad en mand kunne slæbe sammen med seks heste, kunne hun slæbe ud i et forklæde. Engang kom hun således efter en pludselig indskydelse over til nabogården med forklædet fuldt af kaffebønner – i sandhed en stor luksus på denne tid.

Men der var én ting, hun var meget ivrig for, det var, at hendes børn skulle have en uddannelse, og adskillige af børnene, blandt andet min mormor, blev sendt til Herrnhuteranstalten i Christiansfeld. Min mormor stiftede dér et varmt venskab med to tyske søstre, Gusta og Cornelia Aastrup. Disse blev senere selv forstanderinder på en skole i, hvad der den gang kaldtes Schlesien, i Gnadau. Skolen hed »Gnadenberg«, og dér fik min egen mor, Rosa Schrøder, gift med Laurids Skaus søn Peder Skau, sin uddannelse som lærerinde. Det var før frøken Zahles tid.

Sønnerne blev enten gårdmænd eller skibskaptajner, men ingen af dem kom til at overtage Feldum, der blev solgt i 1860, hvorefter forældrene i de sidste år boede på Mariendal i Over-Aastrup. Jep Christiansen Wildfang døde 23. november 1865 og blev begravet på Aastrup kirkegård.

Der er imidlertid et særligt træk i Maren Jacobsdatters karakter, som jeg specielt ønsker at dvæle ved. Hun må have været politisk interesseret, hvilket vel er særdeles usædvanligt for en bondekone fra den tid. Det kan ikke alene skyldes et eventuelt fra sin ungdom bevaret had til familien von Krogh, der fik hende til at tage så kraftigt parti for danskhedens sag. Hun gik til vælgermøde og tog ordet, skønt selv uden valgret: »Man er vel kone i e gård.« Men jeg vil hellere lade min farfar Laurids Skau fortælle om sagen, således som han har beskrevet det i sin lille bog om »Hans Nissen i Hammelev«.

»Da der første Gang skulde vælges Deputerede til Stænderforsamlingen, opstillede Bureaukratiet som Candidat i det 3. Distrikt en Adelsmand, Kammerjunker v. Krogh på Aastrupgaard (Georg Frederik von Krogh 1793–1864). Bønderne syntes imidlertid ikke om at lade sig repræsentere af en adelig Herre, især af Familien Krogh, som paa denne Tid regerede

temmelig stærkt her i Egnen og navnlig udmærkede sig som vældige Nimroder, hvis Kjærlighed til og Beskyttelse af Rævene stod i den grelleste Modsætning til Bøndernes Had til disse Rovdyr. Der opstilledes derfor en Bonde som Modcandidate, nemlig den ovennævnte Nis Lorenzen, der var bekendt for sine demokratiske Anskuelse, Kjærlighed til sin Stand, og derimod en ubetinget Modstander af Aristokrati og Bureaucrati.

P. H. Lorenzen i Forening med en Borgermand i Haderslev af underordnet offentlig Betydning, men med stor Indflydelse paa Bondestanden, nemlig J. A. Schmidt i Haderslev, som var Thingbud i Haderslev Herred og temmelig formuende, agiterede stærkt i Sydsiden af Distriktet for Nis Lorenzens Valg, og contraminerede aldeles Amtmandens Anstregelser til Fordeel for v. Krogh. Navnlig virkede den kloge Schmidt ganske overordentlig – og mærkeligt nok – fik han uventet Hjælp af en energisk Bondekone, Jep Chr. Wildfangs Hustru i Feldum, der i en ung Alder var kommen herved fra Norge, derpaa havde tjent endeel Aar hos Familien Krogh og senere var bleven gift med den formuende Wildfang. Hun paa-stod, at Krogh elskede sine Hunde langt høiere end Bønderne, og hendes Agitation til Fordeel for Nis Lorenzen var i Sandhed baade voldsom og virksom. I den vestlige Deel af Distriktet var det især Hans Nissen, der var virksom, og Følgen af disse forenede Bestræbelser var, at Nis Lorenzen blev Deputeret, medens Krogh blot naaede at blive Suppleant. Amtmanden gjorde et fortvivlet Forsøg paa at bevæge den Første til at trække sig tilbage til Fordeel for Krogh; men alle hans Overtalelser strandede paa Nis Lorenzens faste Villie og ægte danske Natur.«

Maren Jacobsdatter tilbragte sine sidste år dels i Haderslev, dels i Åbenrå. Da var der vist ikke så mange tilbage af rigsdalerne; hun levede stille kun passet af en gammel pige, men hun kunne jo se tilbage på et be-givenhedsrigt liv. Hun døde i Åbenrå 86 år gammel 13. december 1883. Ved begravelsen udtalte præsten ved hendes bære, »at hendes liv havde været kærlighed.«

Desværre har jeg ikke noget billede af hende, mærkeligt nok, eftersom jeg er i besiddelse af et billede af hendes mand, Jep Christian Wildfang, der døde så tidligt som i 1865. Hvis der derfor skulle være nogle efterkom-mere efter hende, der skulle læse dette og være i besiddelse af et billede, ville jeg blive meget glad for en kopi, men de skal skynde sig, for jeg er nu fyldt 90 år.

Jeg tænker tit på Maren, når jeg om natten trækker mig op af min seng med et af hende strikket sengebånd.

Marie Elisabeth Schrøder, født Skau.

FRA EN UNG SØNDERJYDES DAGBOG

I novemberhæftet 1968 bragte rentier Peter Jensen, Nustrup, en interessant skildring om de russiske fangelejre, og navnlig berettes der om opholdet i Jurjeff-Polskii, hvor 42 dansktalende sønderjyder fandt deres ophold, indtil de sidst på året 1918 ved pastor Jensens opofrende bistand fik den lykke at kunne blive sendt hjem.

Der var en af disse fanger – Nicolai Jepsen fra Ballum – der ved indkaldelsen var blikkenslager i Rødding, som døde i lejren.

Han blev derude, men hans dagbog nåede hjem, og den opbevares nu som et kært minde hos en slægtning af ham, førstelærer Christensen, Ravsted. Her gengives et uddrag af hæftet foretaget af viceskoleinspektør Werner Christiansen, Tønder.

»Ved krigens udbrud i begyndelsen af august 1914 tænkte jeg ikke, at den skulle få så dybtgribende følger for mig. Men det skulle komme anderledes. Det havde aldrig været min mening nogen sinde at blive prøjsisk soldat, men omstændigheder, som her ikke skal optegnes, fik mig på andre tanker.

På landsstormssessionen den 22. december 1914 blev jeg udtaget til infanterist. Jeg kunne nu hver dag vente min indkaldelse. Men det så ud til, at det skulle komme anderledes. I begyndelsen af februar fik jeg nemlig meddelelse fra Bezirkskommandoet i Flensborg om, at jeg skulle vælge en eller anden by i Tyskland, hvor jeg skulle arbejde på en fabrik. Men den 16. februar kom der alligevel ordre til at stille på kasernen i Haderslev den 24. om morgenen klokken otte. Aftenen forinden rejste jeg af sted, for som jeg troede, at sendes til en eller anden fabrik. Men jeg blev skuffet.

Efter en formel undersøgelse blev jeg ved middagstid sammen med mange andre stoppet i toget, og hen på eftermiddagen rullede vi sydpå. Vi vidste endnu ikke, hvorhen det skulle gå, men erfarede snart, at vi skulle til Sønderborg, hvortil vi også ankom henimod aften. På det gamle Sønderborg slot, som nu er indrettet til infanterikaserner, blev vi udrustet med alt til soldaterfaget henhørende. Efter megen løben frem og tilbage

fik vi endelig tildelt vor kvarterseddel, hvorefter vi blev indkvarteret hos møbelhandler Wolf, Store Rådhusgade 15. Her kom jeg til at bo sammen med brødrene Mads og Theodor Kjær, Rødding, Hans Lagendorf, Haderslev, Nicolai Haar, Haderslev og Anton Skov, Rødding. Her havde vi efter omstændighederne ret godt logi. Men kasernekosten, som altid er forfærdelig krydret, smagte mig ikke, hvorfor jeg altid selv kogte min midagsmad eller spiste hos Schmidt på Koloseum.

Vi blev uddannet til soldater efter alle kunstens regler, men slibningen var dog næppe så skrap som ellers hos rekrutterne til trods for, at det faldt svært nok. De første tolv uger var jeg i rekrutdepot II, hvorefter jeg blev tildelt 3. komp. 85. I hele uddannelsesstiden havde jeg kun orlov til Rødding én gang fra lørdag til søndag aften. Orlov kunne ikke tildeles folk fra Haderslev kreds, da enkelte havde foretrukket at tage nordpå i stedet for sydpå til kasernerne. I pinsedagene havde jeg orlov til Flensborg og benyttede lejligheden at besøge Peter og Ingeborg i Sørup.

Jeg blev uddannet til »vinker«, og det hed sig, at vi hverken kunne forflyttes eller sendes til fronten. Men på en gang kom der befaling til, at alle fra Haderslev skulle sendes med første transport. Jeg fik tildelt den feltgrå uniform samt alt tilbehør. Det var en lørdag aften. Om tirsdagen fik vi udleveret geværer og patroner, og onsdag morgen stod vi på banegården. Her holdt toget bestående af tredjeklasses vogne, som skulle befordre os. Efter at være inddelt otte mand til hver kupe, fik vi lov til at tage afsked med venner og bekendte. Man så mange rørende scener, hvor mænd tog afsked med deres koner, sønner med deres forældre osv. Vi fik mange kærlighedsgaver, særlig rygetøj. Klokkeren 9 blev der blæst til indstigning, og få minutter senere satte toget sig i bevægelse. Mange så for sidste gang deres hjemstavn. Som kupekammerater havde jeg Viktor Birkedal, Sønderborg, Karl Rasmussen, Haderslev, Hoegh, Toftlund, Niels Schmidt, Københoved, Klasen, Haderslev, Holdt, Tagkjær og Kjær, Brosbøl.«

Jepsen angiver nu rejsens rute over Flensborg, Hamborg, Magdeburg, Dresden og skildrer det naturskønne landskab med stejle sandstensbjerge langs Elben. Rejsen fortsætter over den bøhmiske grænse og videre til Budapest, hvor der gøres ophold ved en krydsstation Szolnok med 60 rangerspor ved siden af hinanden.

»Den første dag var det forbudt at gå i byen, men vi klatrede alligevel over plankeværket og gjorde en spadseretur ind i byen. Her kunne man se alle ungarske forhold. Et sigøjnerkvarter, overvejende bestående af elendige rønner, skidne knejper og små butikker.

På vejene, som i regntiden var helt ufremkommelige, så man skrigende, syngende, spillende børn, høns, grise i alle størrelser, ænder og gamle

kællinger i skønneste endrægtighed. Hist og her så man kvinder, som klinede rønnerne med ler. Mænd så man ikke mange af, de var vel nok indkaldte. Vi kom ind i bedre udseende gader. Men noget, som vi kalder sædelighed, tror jeg ikke, man kender noget til her.«

Det er forståeligt, at de fremmedartede forhold og de storslåede landskaber, som de næppe havde drømt om at skulle komme til at se, gør et stærkt indtryk på den unge sønderjyde, og han skriver da også, at hvis målet ikke havde været så sørgeligt, kunne det hele anses som et eventyr.

I dagbogen følger vi ham videre, gennem Karpatherne, over Dnesterfloden, indtil de kommer i nærheden af fronten.

»Vi måtte straks, så trætte vi var, begynde med at grave os ned. Da dagen gryede, var vi så dybt nede, så vi var bjærget for geværkuglerne. Men hen på formiddagen, den 5. juli, begyndte shrapneller og granater at suse hen over hovedet. Det var en uhyggelig koncert, som vi ikke var vant til. Om morgenen kom vi op til et nedskudt slot. Vi havde meget heftig granatild, men heldigvis kom ingen til skade. Det faldt ret svært at finde sig til rette med feltlivet. Hver nat måtte vi arbejde i stillingen, og om dagen havde man heller ikke megen ro. Snart var det appel med det ene, snart med det andet, og så var forplejningen meget dårlig. De, der havde været længere tid i felten, forstod bedre at hjælpe sig. De stjal her et svin, hist et får, som de stegte og kogte. En aften hed det sig, at vi skulle ud i en udbygget stilling, men da vi kom til skovkanten var der hverken det ene eller det andet. Vi måtte skyndsomst grave os ned. Jorden var fuld af træror og dertil hård som sten. I denne stilling blev vi seks dage og fik i den tid sjældent søvn i øjnene. Om natten måtte vi udbedre stillingen og hente proviant, og om dagen måtte vi arbejde bag ved stillingen. Vor eneste trøst var, at vi fik post hjemmefra, smør, ost, chokolade osv. Efter fire dages reservestilling måtte vi atter ud til fronten. Vi havde flere dages regnvejr, og snavset, som blev en følge heraf, lader sig næppe beskrive. Der forekom mange tilfælde af kolera, og en følge var, at vi den 8. august kom ud i en lille skov, hvor vi lå fem dage. Her byggede vi en art løvhytte og spændte vore teltdækker over. De fleste led af mavesygdom, så stemningen var ikke videre høj. Jeg var også hos lægen, men fik kun den trøst, at han også var syg, og så et par små stykker lakrids. Blandt andet var der også feltgudstjeneste, som var noget værre vrøvl, som næppe var egnet til at løfte stemningen.

Om dagen lå vi i pinjehytter, og om natten måtte vi våge hele tiden i skyttegravene. Vi havde det ret roligt, da officererne sjældent vovede sig ud til os, og nok at spise havde vi hjemmefra. Men natten mellem den 26. og 27. august var det forbi med herligheden. Det hed »fertig machen«,

uden at vi vidste, hvad der skulle gå for sig. Men vi hørte snart, at den russiske stilling skulle stormes. Der kom troppeforstærkninger fra alle sider, og indledningen begyndte med en vældig kanonade mod den russiske stilling. Noget lignende har jeg hverken før eller siden hørt, og jeg vil også nødig gøre det med en gang til. Henved 10-tiden blev der på en gang ro, og kort tid efter så man de første soldater storme op af skråningen mod den russiske stilling, og samtidig fik også mit kompagni ordre til at gå ud af graven. Kuglerne peb os om ørerne, og manganen måtte bide i græsset. Vi måtte passere en lille provisorisk bro, og her så det rædsomt ud. Døde og sårede i hundredvis, da russerne hele tiden havde holdt broen under ild. Nu skulle skoven stormes, men vor afdeling havde held til at blive tilbage for at befordre fanger. Om natten måtte vi grave os ned, men vi mærkede ikke meget til russerne. De trak sig skyndsomst tilbage, og vi marcherede uafsladeligt bagefter i tre dage. Men natten mellem den 29. og 30. august gjorde russerne et fremstød og tog store mængder til fange. Jeg var blevet lidt tilbage og var sovet ind af træthed, og da jeg vågnede, var jeg i russisk fangenskab. Modtagelsen hos russerne var ikke videre fjendtlig. Man gjorde mig forståelig, at jeg skulle afgive våben og ammunition, ellers fik jeg lov til at beholde, hvad jeg havde. Jeg var endnu helt alene, og to unge russiske soldater ledsagede mig til samlingsstedet for krigsfanger. Her blev jeg nærmere undersøgt, og man tog min lommekniv, en lommelampe og min feltflaske. Jeg så mig nu om blandt de andre fanger for muligvis at finde nogle af mine kammerater, men uden held. Derimod fik jeg øje på en mand med en halvlang pibe i munden, og for hvem det tyske ikke flød så glat over tungen, og det viste sig da også, at det var en landsmand af mig, nemlig købmand Terkild Ravn fra Ullerup. Vi var gensidige glade over at have truffet en landsmand og over, at vi var ude af krigstumlen.«

På deres daglange fodture traf de senere flere landsmænd: Joh. Lund fra Gabøl, Th. Petersen fra Løjt og Hans Jørgensen fra Als. Til sidst var de en flok på over tyve sønderjyder. Efter et par dages ophold i Kiev gik rejsen videre med halvtreds mand i en almindelig kreaturvogn. Det var småt med sovepladserne, men fødemidler var der nok at få af på hver station. Hvis man havde lidt penge, kunne man leve godt. Turen fortsatte over til Uralbjergene, og det mærkedes, at det blev koldere og koldere. Vognen, der havde en kakkellovn, måtte afstås til østrigske officerer. Efter omtrent en måneds kørsel med forskellige afbrydelser nåede de forbi Bajkalsøen i det sydlige Sibirien, og efter en uges forløb kom de til bestemmelsesstedet, Nikolsk-Ussyriski, hvor de fik anvist kolde barakker. Andendags morgen måtte de straks til badning, og hver mand fik, som det var til-

fældet overalt i Rusland, en lille træspand med vand i, og med det kunne de så plaske efter behag. Røde Kors sørgede godt for dem, men de fleste kom til at lide af gigt, og Jepsen måtte fjorten dage på lazarettet. Juleaften fejredes med juletræ, sang, foredrag og koncert, og den 29. december kom det første kort hjemmefra.

Tiden gik rolig og stille, den ene dag efter den anden. Jeg modtog rigelig med pakker og penge hjemmefra, så jeg kunne have det helt godt. Vi havde alle hånde underholdning, såsom teater og koncerter. Den 20. april måtte vi af sted mod det indre Rusland akkurat samme vej tilbage, som vi var kommet, men bevogtningen var mere streng. Frostene var hård, men luften var høj og klar, og et godt lag sne dækkede jorden. I byen Jusowoka fik vi anvist arbejde hos et belgisk byggefirma, og her havde vi ret gode forhold i de seksten måneder, opholdet varede. Der var kun tre sønderjyder i lejren, men vi havde stadig forbindelse med vore landsmænd i det sønderjyske lager og søgte da også at komme derhen.

Først den 15. oktober 1917 fik vi ordre til at gøre os rejsefærdige. Vi kom om eftermiddagen op til det store lager, og andendags morgen blev vi ført til politikontoret, hvor vi spærredes inde sammen med straffefangerne. Med disse blev vi så i arrestvogn transporteret til Bachmuth. Det var en meget trist rejse, men vi håbede, at det skulle blive bedre. Natten fra 17. til 18. oktober overnattede vi i et fængsel sammen med alt muligt kærlingspak. Den 18. oktober ankom vi til Bachmuth, hvor vi blev sat ind på kommandanturen. Vi fik i alle de dage, vi tilbragte her, ikke andet end et pund brød om dagen. Så førtes vi hen til fangelejren, det simpleste jeg endnu har set i Rusland. Vi kom ind i en overfyldt barak, hvor vi de første nætter måtte tage til takke med at sove midt på gulvet, men der var ikke til at få ro for utøj.

Den ene uge gik efter den anden i sørgelig ensformighed. På grund af underernæring og urenhed, blev mange syge, og der gik næsten ikke en dag uden at en eller flere bukkede under.

Vi havde nu så at sige helt opgivet at komme til den danske fangelejr Jurjeff-Polskii, men sidst i januar kom Andreas Andersen fra Møgeltønder, og han bragte gang i sagerne. Sammen med Birkedal fik han udvirket ordre til transporten, og søndag den 3. februar rejste vi med en vagtmand af sted. Birkedal var meget svag, og da vi kom til Kursk, var han så syg, at vi måtte lade ham tilbage på hospitalet i byen. Den femte om aftenen kom vi til Moskva, hvor vi opholdt os i 24 timer. Her var umådelig knapt med fødemidler, og et brød og noget flæsk, som vi havde med os, havde vi næsten ondt ved at bjærge. Den 6. februar kørte vi i et overfyldt tog, og selv om vi kom ind i en førsteklases vogn, måtte vi tage til takke med at opholde os på w.c. Jeg pådrog mig en slem forkølelse.

Hen ad morgenstunden, den 7. februar kom vi til Jurjeff-Polskii, hvor modtagelsen var meget hjertelig. Det var lige som en anden verden, man kom ind i. Særlig skal den venlighed som Jens Hansen fra Bredebro viste os, erindres. Han sørgede for, at vi i dagens løb fik os badet. Af andre kammerater fik vi rent undertøj og alt, hvad vi behøvede oven på rejsens anstrengelser. Vi var også ovre hos pastor Jensen, som ønskede os velkommen blandt landsmænd.

Her formede livet sig helt anderledes, end jeg var vant til i russisk fangenskab. Vi havde personlig frihed til at gå ud i byen og muligvis tage arbejde, hvis vi havde lyst dertil. Forplejningen, som vi fik hos russerne, var aldeles utilstrækkelig, så vi måtte se at tjene lidt. Ellers kunne vi nok få penge hos præsten, jeg fik tyve rubler midt i februar.

Om aftenen holdt pastor Jensen foredrag, og søndag eftermiddag holdt han gudstjeneste. Skærtorsdag havde vi altergang.«

Her slutter optegnelserne. Helbredet var nedbrudt efter de mange trængsler, så det blev kun forundt Nicolaj Jepsen at tilbringe en kort tid hos sine landsmænd i det fjerne. Om hans sidste dage beretter pastor Jensen i et smukt og medfølelsefuldt brev, som blev sendt til den afdødes forlovede, en ung pige, som på den tid opholdt sig i Røding.

Kære frøken! Sidst jeg skulle have min sædvanlige post hjem, kom Nicolaj Jepsen og bad, om han måtte få et brev med, at det kunne nå desto hurtigere og sikrere frem. Ja, hjertens gerne! Han bragte det, og det gik herfra den 15. april. Jeg håber, De har fået det.

Desværre har jeg den tunge pligt at meddele Dem, at det blev det sidste, De får fra Deres gode ven. Den sygdom, han allerede bar på sig inden krigen, blev værre under den, som det jo kunne ventes. Hans mave var meget svag. Da han kom hertil, fortalte han os – og det var kun alt for let at se det på ham og høre det på hans svage stemme – at han havde været og endnu var langt nede. Sindet havde været meget tungt, maven havde også tynget ham.

Desto gladere blev vi, at det nu endelig var lykkedes at få ham til os. Han levede også op for hver dag både legemligt og sjæleligt og glædede sig blandt os, sang de ham så kære sange med lyst, så vidt hans stemme tillod det, lærte os endogså melodien til »Ingrid Sletten af Sillegjord«, som vi ikke ret kunne, og var i det hele en såre kær og god kammerat, der hurtigt vandt os alle ved den stille alvor og gode tankegang. Det var hans lyst at høre, at synge og at føre samtale om alt godt, og det var vort håb, at han skulle blive rigtig rask og få lov at være med, når rejsen engang gik hjemad.

Men det skulle komme anderledes. En dag kunne hans mave slet ikke

arbejde mere. Lægen hjalp ham dog over det, så han 3-4 dage efter atter var oppe, men så standsede igen alt, og natten mellem 23. og 24. april sov han stille hen. Endnu om aftenen havde han været oppe og småsnakket med flere kammerater, så ingen ventede døden. I nattens løb mærkede de nok, han var dårligere, men troede dog ikke, der var nogen fare. Men kræfterne var så små, kun lidt behøvede at støde til for at slukke hans livslys, og så skete det da, som vi tør tro, i beskikkelsesstunden, den, der kommer engang for os alle.

Den sidste aften sad han lidt og famlede med en blyant og skrev så ordet Sønderjylland. Der har hans tanker været; det var jo for ham hjemmets land, også sorgens og længslernes land, som han kredsede med så mange om. Så tilføjede han lidt mere – jeg vedlægger sedlen i den tanke, at det vil være Dem kært at eje dette lille minde om en, der var både en trofast søn og en tro ven. Hans gamle forældre vil også se den med vemodig glæde, når De engang mener at kunne sende Dem den. (Nærværende brev må De ikke så gerne sende derned endnu).

Han blev begravet den 25. Russerne har den skik med snarlig begravelse. Vi har en lille kirkesal til vore daglige møder. Der tog vi afsked med ham med tak og sang. Ikke blot hans landsmænd, men flere af de fangne officerer var mødte, foruden at alle de menige østrigske fanger i sluttet trop gjorde os følge ud til byens smukt beliggende kirkegård, hvor vi måtte gemme ham ned, idet vi havde lov til at foretage begravelsen helt efter dansk skik. Et lille dannebrog, vi havde i vor kirke, lagde vi på hans kiste, et kors satte vi på hans grav, thi vi så ham både som en dansk mand og en kristen mand, der levede under begge disse mærker. To kranser havde vi også købt, den ene dækker nu graven, den anden lagde vi på korset. Jeg har netop i dag set graven.

Med hans få ejendele har vi efter bedste samråd handlet således: Klæderne blev solgt til kammeraterne og indbragte 160 rubler, som en af disse, Uttesen Dall fra Birkelev vil sende hans forældre, når han engang kommer hjem. Nu lader det sig ikke så godt gøre. Enkelte småting, som ikke burde sælges f. eks. en dagbog, en lille ring, et brev m. m. har jeg fået i forvaring, da jeg bedre kan bringe det hjem med fangerne, dvs. når jeg selv rejser, thi før lader dette sig heller ikke godt gøre. Disse ting skal jeg sende Dem, så snart jeg er hjemme. Hvornår jeg er det, kan jeg slet ikke sige, muligvis sidst på sommeren, snarere dog senere. Det beror på fangernes hjemsendelse, og derom ved vi endnu ikke besked. – De kender nok det ord fra skærtorsdag: »I min Faders hus er der mange boliger. Jeg går bort at berede jer et sted, og når jeg har beredt jer et sted, kommer jeg at hente jer til mig, for hvor jeg er, skal I også være.« Hvilket dejligt trøsteord! Det stiller ikke savnet, men mildner dog sorgen, fordi det kaster lys, livets lys, ind over det ellers ubekendte land. Gør dette til et hjem-

land, hvor vor Fader har lys i sit vindue, der leder og vinker os hjem. Deres ven kom ikke hjem til det lille hjem i Sønderjylland, men til det store hjem, som alle husets børn skal samle, så mange som did fandt vej i Jesu tro, de unge med de gamle.

Ja, prøv at fordybe Dem i denne tanke, den vil lindre og gøre godt. I øvrigt er en ædel sorg ikke den værste, et menneske kan få. Tusinder mindes sorgens dage som de rigeste og bedste i deres liv.

Deres ven var mig en stor og glædelig overraskelse. Det er så sjældent for os præster at finde sådant øre for de ord, vi har at bringe, blandt håndværkssvende, desto kærere når det hænder. Også deri er der en trøst: det er jo nok vemodigt, at så tit de bedste kaldes tidligt bort, men det er dog nok rettest sådan, thi de er mest skikkede til den vanskelige rejse.

Hvis De kender pastor Richter så nøje, at det kan falde Dem naturligt, gå så op i præstegården en dag, bring en hilsen fra mig og fortæl, hvad der er hændt Dem. Det vil give anledning til en samtale, som vil gøre Dem mere godt end de døde bogstaver.

Og modtag så fra alle danske her en hjertelig deltagende hilsen ved Deres N. A. Jensen.

Lærere ved Emmerlev skole

Dansk Folkemindesamling påtog sig for et par år siden at indsamle traditionsstof i Emmerlev by. En del lærerstuderende fra seminariet i Tønder ydede bistand samtidig med, at de gennem arkivstudier og andre kilder bearbejdede lokalhistoriske emner.

Erik Hansen, nu lærer i Padborg, beskæftigede sig med skolens historie. Det blev et ret omfattende arbejde, der ikke blot gav en redegørelse over lærerens personalier, men også over deres aflønning, over afholdte visitatser, over børneantallet gennem tiderne, over ferier og fridage, over timefordeling m. m. Vi bringer et uddrag af redegørelsen. Den originale rapport opbevares på Landsarkivet, Åbenrå.

For Emmerlev sogns vedkommende oplyses der i en indberetning til kongen den 30. november 1735, at sognet har tre skoler på sognets bekostning. En senere mere udførlig indberetning fra præsten, der hed J. Claudius, fortæller 1737: at de tre byer Sønder- og Nørre Sejerslev samt Emmerlev hver har sit eget skolehus »og dertil bestandig skoleholdere, som må betale Huuset og altid self holde det vedlige«. Det fortælles yderligere, at elever fra Kærgård, Nyland og Gammelby søger Emmerlev skole. Skoleholderen får som løn for hvert barn to danske skilling om ugen, som forældrene udreder, mens de fattiges skolepenge betales ved, at der om lør-

dagen sættes »en Armboesse i Kirken, hvorudi mange af Lofitenterne legger en liden almisse«. Claudius konkluderer, at skolerne »Gud være lovet, ere i en saadan stand, Skille og Orden, at Ungdommen ikke tør fattes Skolegang og fornøden Undervisning, men efter hs. Majts. allernaadigste Villie og gudelige intention i deres Christendom og Salighedskundskab bekvemmelig kan blive undervist og anført«.

Skolen i Emmerlev var indtil 1824 en biskole, mens skolen i Sønder Sejerslev var hovedskolen, fordi den var betroet degnen, og da »Degnetjenesten og Skolehold vist nok stedse have været kombineret Forretning«, synes skolevæsenet i Sønder Sejerslev at have været tidligere ordnet end i de andre byer.

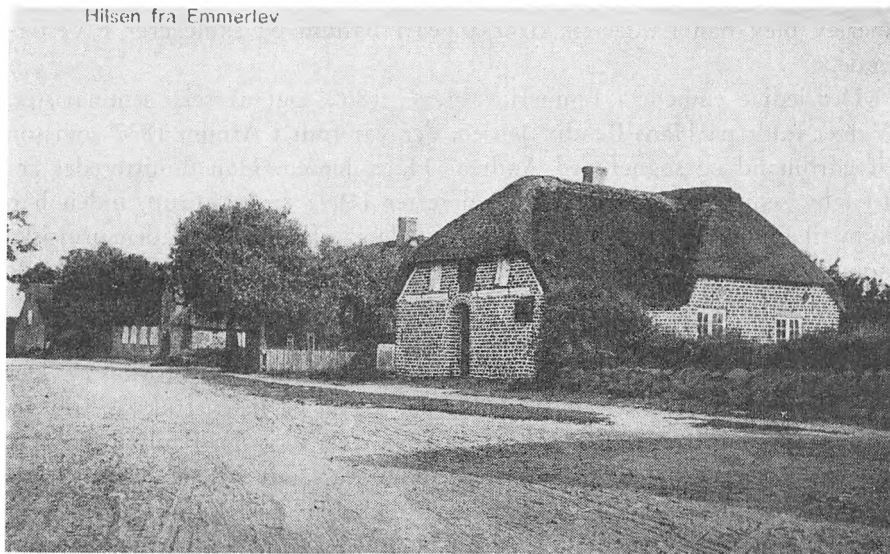
Efter forordningen af 1739 fulgte en bestemmelse om, at godsejerne måtte afgøre, hvor mange skoler der skulle oprettes rundt i deres distrikter, og samtidig skulle de fastsætte lønningerne. Emmerlev skole hørte under Schackenborg, hvor greven lod vente på sig med saneringen af skolevæsenet. Først i et forslag til skole- og fattigvæsenets indretning i året 1775 tog han sagen op og skærpede samtidig kravene til degnenes og skoleholderens duelighed, idet lønningerne samtidig for en del fastsattes efter »Lærers Omhu i at undervise«.

Skoleholderen holdt skole i tre fag af sit eget hus, som kunne rumme tredive børn, men i 1793 købte byen et hus og anvendte det til skole og lærerbolig. I 1816 blev det sognets ejendom, da det ifølge lov af 29. juli 1814 blev én skolekommune.

Den første skoleholder, der kendes, hed Peter Juul, der i en gammel regnskabsbog omtales som Per Skolemester. Han afgik ved døden 1759 og efterfulgtes af sønnen Johannes Petersen Juul, der døde i 1793, og hans død har nok været årsag til byens køb af et skolehus.

Den næste lærer var Hans Petersen, der stammede fra Højst. I 1797 eller -98 blev han kaldet til degn i Felsted og efterfulgtes af Hans Christensen, der var født i Sønder Sejerslev 1771. Før sin ansættelse i Emmerlev havde han været skoleholder i Bodsøl-Ballum. I 1806 flyttedes han til Ringkøbing, hvor han blev skolelærer og senere døde. Hans efterfølger, Christen Knudsen Hansen, bestred embedet fra 1806 til 1813. Han var en gårdmandssøn fra sognet. Hans far hed Hans Peter Christensen. I sin ungdom havde han været sømand, men ved et uheld faldt han ned fra takkelagen og kvæstede sin arm så meget, at den måtte amputeres. Da han i 1813 fratrådte, blev han gårdmand og koncessioneret høker under Schackenborg. Han døde i 1839, men havde da i de sidste 17 år lidt af sindssyge.

Knud Jacobsen blev den næste lærer. Han blev født i 1791 som søn af gårdmand Jacob Christensen i Kærgård. Før sin ansættelse i Emmerlev havde han i fire år været skoleholder i Abterp. I Emmerlev Sognekrønike

Emmerlev skole.

siges der om ham. »Ligesom Knud Jacobsen var en meget duelig og nidkær skolelærer, således var hans offentlige livsvandel elskelig. Han var en retsindig mand, en god ægtefælle og en trofast ven. Han blev gift den 4. juli 1829 med pigen Christiane Petersen af Nyland og havde med hende 4 børn, af hvilke de to sønner er døde unge, mens døtrene lever. Hans enke købte hus i Sønder Sejerslev og giftede sig 1849 med rebslager Niels Hansen Mørk«.

Da skolehuset var blevet for lille, købtes der i 1836 et nyt hus et stykke øst for den forrige. Der blev indrettet skolehus og lejlighed, men begge dele var »lave, fugtige og mørke«.

Fra 1841 til -57 fik Christian Frederik Kaysen ansættelse. Han blev født 1806 som søn af degn og skolelærer Knud Kaysen i Vesterende – Ballum. Han besøgte seminariet i Vesterborg, og var fra 1832-36 substitut ved skolen i Døstrup, fra 1836 til 1839 lærer i Drengsted, siden blev han kirkesanger og skolelærer i Tirslund indtil 1841. Han blev gift i Døstrup med Johanne Koch, en datter af fhv. pastor Koch i Døstrup og søster til provst Gabriel Koch. Kaysen døde 1886.

I 1857 købte skolekommissionen en grund og lod opføre en ny skolebygning – den nuværende skole.

Kaysens efterfølger blev Frederik Nielsen Bøttcher, søn af gårdmand og værtshusholder Nils Nielsen Bøttcher i Arrild. Han blev født 1821 og dimitteredes 1843 fra Snedsted seminarium. I to år var han lærer i Lintrup, derpå i tre år ved Lovrup skole i Døstrup sogn. Siden blev han ansat

i Bodsøl-Ballum, hvor han virkede i 6½ år. Efter to års ophold i Emmerlev blev han kaldet til kirkesanger i Ballum og skolelærer i Vesterende.

Det ledige embede i Emmerlev blev i 1860 søgt af seks seminarister. Valget faldt på Hans Bendix Jensen, der var født i Arnum 1837 som søn af gårdmand og sognefoged Andreas Hans Jensen. Han dimitteredes fra Lyngby seminarium 1858 og var derefter i 1½ år i Højrup, inden han kom til Emmerlev. Da han i 1867 nægtede at aflægge ed til den prøjsiske konge, blev han afskediget. Han solgte sit indbo ved auktion og flyttede med familie til sin kones hjemsted i Galsted, Agerskov sogn.

Efter at Hans Bendix Jensen var blevet afskediget, indstillede skolekommissionen et nyt forslag til direktionen. Men det blev forkastet. Der var i alt 25 ansøgere til embedet. Da den næste på listen trak sig tilbage, antog man den tredje på forslaget, den 36-årige Kristian Paulsen Hansen, som bestred embedet til sin død 1877. Han var født i Rens den 11. april 1831 og dimitteret 1862 fra Tønder seminarium med karakteren: meget duelig. Han var søn af skrædder Peter Hansen og Anna Catharina Paulsen i Rens. Efter eksamen blev han lærer i Ophusum, Braderup sogn fra 1862-64. Derefter var han til sin tiltrædelse i Emmerlev lærer i Korup, Ravsted sogn. Han døde den 2. juli 1877, hvorefter hans kone og børn bosatte sig i Tønder. En af sønnerne blev gift med en pige fra Ærø. De var bosat i Hamburg ved genforeningen, da de stemte dansk. De har adskillige gange besøgt Emmerlev og faderens grav, som lærer L. A. Larsen (1920-55) har haft opsyn med. Gennem Larsens samtaler med denne søn mener han at kunne konstatere, at Paulsen Hansen har været udpræget dansk-sindet.

Da landet nu var blevet tysk, skulle det tyske sprog indføres i skolen. Dette skete ved dekret i 1871, et krav som affødte en protestskrivelse i Emmerlev skoledistrikt med 47 underskrifter (der var på det tidspunkt ca. 74 børn i skolen). Men skrivelsen hjalp ikke. Paulsen Hansen måtte undervise i tysk.

Under Paulsen Hansen var der mange ulovlige forsømmelser. De mange dansksindede var ikke begejstrede for at lade deres børn undervise på tysk. Man forsøgte fra myndighedernes side at aflive uvæsenet ved idømmelse af større mulktter, men børnene blev taget ud af skolen, selv om man blev afkrævet mulktter. Desuden var forældrene vrede over, at der blev grebet til udpantning, hvis man ikke kunne få tilstrækkeligt med skolepenge til de tyske undervisningsmaterialer.

Efterfølgeren i Christian Paulsen Hansens embede blev den 28-årige H. J. Hansen, om hvem man ved meget lidt. Han forblev i embedet i Emmerlev til 1881. Hansen blev født et sted i Nørrejylland i 1849 og fik sin seminarieuddannelse på Jelling seminarium, hvilket gjorde, at han var

udpræget dansksindet. Inden han kom til Emmerlev, havde han været lærer i Mejlby i Lintrup sogn. Han forlod sit embede i Emmerlev i 1881, fordi han blev syg. Derefter flyttede han sammen med sin kone og et barn til Horsens, hvor han døde samme år.

I hans embedsperiode gik børnetallet en smule ned, fra 64 i 1877 til 59 i 1881. Der blev oprettet tyske børnebiblioteker samt indskærpet alle lærere, at de skulle anvende tysk som undervisningssprog.

Den næste lærer ved Emmerlev skole hed Jacob Friedrich Andreas Petersen, som sad i embedet fra 1882-88. Han blev født den 10. juli 1853 i Lundbæk, Tinglev sogn, og han døde den 3. marts 1920 i Lovtrup. Han var søn af gårdejer Fritz Petersen og Sophie Lucia Schmidt. Han blev gift i Ravsted den 3. maj 1878 med Anna Eline Schaumann, der var født den 18. december 1858 i Havsted, Ravsted sogn som datter af gårdejer Matz Schaumann og Marie Kjestine Jepsen. Hun døde den 13. juli 1942 i Tinglev. Petersen læste på seminariet i Tønder fra 1871-74 og bestod anden prøve samme sted i 1876. Efter eksamen blev han først elementarlærer i Notmark, senere lærer samme sted. Derefter var han fra 1875-79 enelærer i Havsted, enelærer i Korup, Ravsted sogn fra 1879-82 og endelig lærer i Emmerlev fra 1882-88. Dette år blev han lærer og degn i Ravsted, hvor han var til 1911. Samme år blev han dekoreret med »Hausorden von Hohenzollern«. Af tillidshverv havde han flere. Han var regnskabsfører for spare- og lånekassen i Ravsted, formand for andelsmejeriet samme sted og regnskabsfører for elektricitetsværket også i Ravsted.

Han var meget tysksindet, og i Emmerlev, hvor han blev indsat i sit embede af pastor Asmussen den 12. januar 1882 (blev kaldet den 8. december), påbegyndte han en »Schulchronik«, som den efterfølgende lærer førte op til 1920.

Selv om Petersen var tyskuddannet, ser man i skolekroniken, at han året efter sin tiltrædelse gennemgik et tyskkursus i Segeberg, således at han var vel rustet til at klare problemerne i undervisningen.

Petersens embedstid var fyldt med inspektioner af kredsskoleinspektøren og visitatser, i alt 12 på godt 5 år. Elevtallet gik frem. I 1886 var der 78 elever, og ved Petersens fratrædelse var der 72 elever i skolen. Der forekom en del sygdom blandt eleverne i hans periode, bl. a. tyfus og mæslinger. Videre kan man se, at der har været holdt udflugt, den 16. juli 1886, hvor 57 elever var på udflugt til Møgeltønder. Man lægger også mærke til, at der afholdtes en årlig eksamen. Endelig nævnes det for første gang i 1886, at skolebesøget var godt (der forekommer heller ikke beretninger om skolemulkter).

Petersens håndskrift i »Schulchronik« ophører med året 1887, hvorefter lærer og degn Iversen i Sønder Sejerslev en tid tog sig af denne ligesom undervisningen, indtil en ny lærer indtrådte i embedet.

Den næste lærer i Emmerlev, nr. 13 i rækken af navngivne lærere ved skolen, hed Christian Jensen Westergaard. Han blev i embedet indtil genforeningen i 1920. Og om ham ved vi en del mere end om de øvrige, dels fordi han har stået som forfatter til den mest omfattende del af skolekrøniken, og dels fordi der endnu findes mennesker i byen, som kan huske deres skoletid hos ham. Han blev født den 26. maj 1861 i Stenderup, Toftlund sogn og døde den 28. marts 1942 i Haderslev. Han var søn af husmand Jens Jepsen Westergaard og Gjertrud Marie Møller. Westergaard blev gift i Tønder den 10. september 1884 med Christine Caroline Haase, der var født den 2. juli 1866 i Tønder og død den 26. maj 1936 i Flensborg. Hun var datter af skomager Carl Heinrich Haase og Helena Dorothea Katharina Düring. Westergaard blev dimitteret fra Tønder seminarium i 1883 fra den danske afdeling og aflagde anden prøve på seminariet i Haderlsev i 1886. Derefter var han elementarskolelærer i Skærbæk 1877-78 og det samme i Rens 1878-80. Fra 1883-84 var han andenlærer i Dyndved på Als og enelærer i Solderup 1884-88. I Emmerlev var han lærer til 1920 samt kommuneforstander samme sted fra 1891. Efter Emmerlev-stillingen blev han lærer fra 1920-24 i Estrup på Angel, hvor hans yngste søn fortsatte i embedet.

Som kommuneforstander førte han kommuneprotokollen på dansk indtil 1906, hvorefter han vekslede mellem dansk og tysk til 1910. Fra dette år førte han den udelukkende på tysk. Kommuneforstanderjobbet var meget tidkrævende, hvorfor han ind imellem inddrog skoletiden til arbejdet. Han skrev indholdet af »Schulchronik« på tysk, da det jo var en officiel protokol for de tyske myndigheder. Men lærer Larsen (1920-55) mener, at han i virkeligheden var meget danskvenlig.

Han stod sig godt med befolkningen. Dette bestyrkes af interviews med to nulevende beboere i Emmerlev. De har begge gået i skole hos ham. Fru Bodil Lund, den eneste som blev konfirmeret af en frimenighedspræst i Westergaards tid, er i dag (1966) 68 år og har gået i skole hos Westergaard fra 1905-13. Hun fortæller blandt andet, at Westergaard mestrede det danske sprog udmærket, og at der ikke var noget egentligt sprogskel, fordi Westergaard ikke var fanatisk tysk. Han kom i næsten alle hjem og var vellidt som lærer og kommuneforstander. Om hans pædagogiske kvalifikationer fortæller fru Lund, at han udmærkede sig ved sin strenge disciplin og fortællerevne. Skellet mellem ham og befolkningen blev dog større under krigen.

Cykelhandler Peter Petersen, Emmerlev, der gik i skole hos Westergaard fra 1908-16, fortæller om ham, at han gav børnene meget for i hjemmearbejde. Petersen er enig med fru Lund i disciplinsspørgsmålet, men påpeger også, at Westergaard var dygtig til at lære fra sig. Petersen understreger, at alt foregik i en fordragelig atmosfære. Han fortæller om

forskellen mellem Westergaard som privat- og skolemand. Endelig nævner han også de følelser, som Westergaard måtte have haft ved genforeningen, hvor han forlod landet, fordi han ikke kunne tænke sig at fortsætte som lærer under et dansk styre.

Ved en gennemgang af »Schulchronik« fra hans tid, vil vi se, hvilke ting der har spillet en rolle.

Hvert år noteres, at der har været kirke- og skolevisitats og eksamen samt hvor mange, der blev konfirmeret. Af visitatserne fremgår det indirekte – for Westergaard var en beskeden mand – at undervisningen i alle år stort set har været tilfredsstillende, enkelte gange fremgår det endog, at resultaterne ved inspektionen var meget tilfredsstillende, selv om skoleforsømmelserne til tider har været for store i forhold til en forsvarlig undervisning.

Vedrørende sundhedstilstanden forekom der til tider alvorlige epidemier blandt børnene, bl. a. kostede et ondartet tilfælde af difteritis i 1889 9 børn livet, deraf 7 søskende. Videre nævnes, at en del forældre tog deres børn ud af skolen, fordi de udvandrede til Amerika, da de ikke ønskede at leve under fremmedherredømmet. Dette gav en tilbagegang i elevtallet, der ved Westergaards tiltrædelse var på 72. Antallet kom i 1892 således helt ned på 46, men denne tilbagegang skyldes dog ikke alene emigrationen.

Med hensyn til lønspørgsmålet blev der iværksat flere forbedringer i Westergaards tid. I 1894 androg lønnen en sum af 786,18 Mark om året. Allerede i 1898 kom der den 1. februar en ny lærerlønningsslov, efter hvilken Westergaard fik et udkomme på 1280 M årligt. Den 6. januar 1903 steg lønningerne igen, hvorefter han tilkom en årlig sum af 1607,56 M. Den 15. september 1909 blev lærernes honorar atter forhøjet, denne gang til et årligt beløb på 1902,56 M. Og det er det sidste beløb, der står opført i skolekrøniken, men det er også blevet til en ganske pæn stigning fra 1894. Det fremgår da også af skolekrøniken, at Westergaard var ganske godt tilfreds med sit udkomme.

Det bemærkes, at Westergaard stedse havde og stadig fik elever, som ønskede den af den prøjsiske regering tilladte danske religionsundervisning, således at de kunne blive konfirmeret på dansk. Procenten af disse elever var i hele perioden ret konstant og på ca. 30 %. De danske religionstimer lå uden for skemaet, tidligt om morgenen.

I Westergaards tid var der i øvrigt blevet foretaget en yderligere klas-sedeling, sådan at der var et begyndertrin, en »Unterstufe«, en »Mittelstuf« og en »Oberstufe«.

At Westergaard var en energisk lærer, der ønskede at dygtiggøre sig, ses blandt andet af, at han flere gange tog på kursus. Den pædagogiske interesse fra myndighedernes side var også til stede, idet man flere gange

kan læse om det officielle lærermøde, der hvert år blev arrangeret for lærerne fra Emmerlev, Nørre- og Sønder Sejerslev, Hjørpsted, Skast, Ballum og Rømø, ledet af kredsskoleinspektøren. På hvert møde havde en lærer fra en af disse skoler fået opgivet et emne, som han skulle holde time over med et af klassetrinene i nærværelse af de øvrige lærere. Det kunne f. eks. dreje sig om brøkgregning på mellemtrinnet. Bagefter diskuterede man så i fællesskab undervisningen. Det har sikkert været en fornuftig og givende lærerkonference. Og at arrangementet virkelig var pædagogisk anlagt, ses af følgende passus fra 1902: »Prøven (= lærerens undervisning af børnene) vandt alsidigt Bifald fra Lærerne. Men Hr. Kredsskoleinspektøren kritiserede med rette den sædvanlige Læsebogsbehandling, hvorved Læreren stiller sig over Stoffet, og Børnene holdes til at gengive Læsestykkets Hovedindhold i lette Sætninger, medens Tilegnelsen af det tyske Sprogs Rigdom paa Former, som den giver sig tilkende i Læsebogens Prøvestykker, negligeres og forsømmes.«

Efter 1914 overskyggedes de korte, saglige meddelelser og tal af en mere følelsesladet beretning om krigen, og om hvem der var med fra byen, og hvordan det gik dem. Blandt andet havde Westergaard selv tre sønner med i krigen, hvoraf de to faldt, men den tredje blev svært såret. Dette har naturligvis gjort et meget stærkt indtryk på ham og dermed på skolekrøniken. Efterhånden som årene gik, blev han mere og mere klar over, at krigen var tabt, og at landsdelen ikke ville forblive tysk. Og han gjorde sig klart, at han ikke ville blive, dersom egnen blev dansk. Med disse ord siger han farvel til Emmerlev den 1. december 1919, altså før afstemningen: »Nordschleswig ist unsere Heimat. Das Schulhaus hier in Emmerleff ist seit 32 Jahre unser Heimat gewesen. Wir haben hier viele frohe Stunden erlebt, aber auch Schweres durchfechten müssen – und jetzt! jetzt sind wir in unsere Heimat heimatlos.« Det var en skuffet mand, der konstaterede, at der kun var 18 tyske stemmer mod 146 danske ved afstemningen den 10. februar 1920. Den 15. april begyndte han lærergerningen i Estrup i Store Solt sogn på Angel.

I 1920 fik L. A. Larsen ansættelse i embedet, og det ses af kildeangivelser til denne fremstilling, at han med sin omfattende sognehistoriske viden har ydet god hjælp. Han blev pensioneret i 1955, og det blev den nuværende lærer, Henrik Petersen, der overtog embedet. *Erik Hansen*

Kilder: Emmerlev skolekrønike 1882–1920 (lærer Larsens oversættelse). Båndoptagelse med lærer Larsen, med fru Bodil Lund og Peter Petersen. Rigsarkivar Hvidtfeldts materiale, P. Kr. Iversens optegnelser fra Rigsarkivet Ribe Bispearkiv. Dokumenter vedr. organisation af skolevæsenet på landet 1734–45. Schackenborg godsarkiv. Tønder kirkevisitatoriums arkiv vedr. blandede sogne 1744–1856. LØ – Møgelønder Visitationarkiv – Emmerlev skolesager 1865–77. Emmerlev sognekrønike 1855–90. Liber Daticus. Bl. a. 2 Emmerlev præstearkiv. Seminarielektor G. Jepsens optegnelser.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Morsø Støbegods
Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største blad

Nykøbing P.

Tønder Landmandsbank ^{A/S}

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brøde - Brøns -
Bylderup Bov - Friløft - Højer - Tinglev - Vlsby

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 06-396100

Besøg
landsdelens
museer

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

**Graasten
Andelslagteri**

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

GRAASTEN

^{A/S} Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

Senderlysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktøernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsønsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 eller 5 mdr. fra november ell. januar
Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM Grænselandsseminariat

Tilmelding for 1970/71 helst inden
1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/2 • VOJENS